10.3 Питання спадкування у міжнародному приватному праві

Поняття спадкових відносин з іноземним елементом та основні колізійні проблеми міжнародного спадкування

Поняття спадкування

Відповідно до ст. 1216 Цивільного кодексу України:

«Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)».

Спадкування здійснюється:

- **за заповітом**;
- **за законом**.

До складу спадщини входять права та обов'язки, які належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини та не припинилися внаслідок його смерті.

У міжнародному приватному праві спадкові відносини набувають спеціального колізійного характеру, якщо вони пов'язані **з правопорядками двох або більше держав**.

Спадкові відносини з іноземним елементом

Спадкові відносини з іноземним елементом – це приватноправові відносини, що виникають у зв'язку зі смертю фізичної особи та переходом її прав і обов'язків до спадкоємців, якщо хоча б один елемент таких відносин пов'язаний з іноземною державою.

Іноземний елемент може проявлятися через:

1. **особу спадкодавця**;
2. **особу спадкоємця**;
3. **місцезнаходження спадкового майна**;
4. **місце проживання спадкодавця**;
5. **місце складення або скасування заповіту**;
6. **місце відкриття чи оформлення спадщини**;
7. інший юридично значущий факт, пов'язаний з іноземною державою.

Приклади

- громадянин України помер, маючи останнє місце проживання в Німеччині;
- громадянин Франції залишив нерухомість в Україні;
- громадянин України залишив квартиру в Польщі;
- спадкодавець проживав в Італії, а його спадкоємці проживають в Україні;
- заповіт складений українським громадянином в Іспанії;
- до складу спадщини входить майно, розташоване одночасно у кількох державах.

У таких ситуаціях недостатньо застосувати лише внутрішні норми спадкового права. Спочатку необхідно визначити **право якої держави регулює конкретне спадкове питання**.

Нормативна основа міжнародного спадкування в Україні

Основні колізійні норми щодо спадкування містяться у **розділі X Закону України «Про міжнародне приватне право»**, який охоплює:

- **ст. 70** – спадкові відносини;
- **ст. 71** – спадкування нерухомого майна і майна, що підлягає державній реєстрації;
- **ст. 72** – здатність особи складати і скасовувати заповіт, форма заповіту та акта його скасування.

Станом на 2026 рік Закон України «Про міжнародне приватне право» є чинним у редакції від **30 липня 2026 року**.

Окреме значення мають:

- Цивільний кодекс України;
- міжнародні договори України;
- законодавство іноземної держави, визначене застосовним за колізійною нормою.

Специфіка міжнародного спадкування

Колізійна проблема виникає тому, що одна спадкова справа може бути одночасно пов'язана з кількома правопорядками.

Наприклад:

спадкодавець – громадянин України;

останнє місце проживання – Італія;

квартира – у Франції;

автомобіль – зареєстрований в Україні;

спадкоємці – в Україні та Німеччині.

У такій справі неможливо автоматично застосувати один правопорядок до всіх питань.

Необхідно окремо встановити:

- яке право регулює спадкові відносини загалом;
- яке право застосовується до нерухомості;
- яке право застосовується до реєстрованого майна;
- яке право визначає здатність скласти заповіт;
- за яким правом оцінюється форма заповіту;
- який орган або суд компетентний оформляти чи вирішувати відповідне питання.

Основні колізійні проблеми міжнародного спадкування

1. Визначення загального спадкового статуту

Перше питання:

право якої держави регулює спадкові відносини загалом?

В Україні вихідна колізійна прив'язка міститься у ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Вона пов’язує спадкування насамперед з **останнім місцем проживання спадкодавця**, допускаючи в установлених законом межах вибір права держави громадянства спадкодавця.

2. Розщеплення спадкового статуту

Український Закон не підпорядковує всі спадкові питання одному праву.

Поряд із загальним правилом ст. 70 існують спеціальні норми:

- нерухомість → **право держави її місцезнаходження**;
- майно, яке підлягає державній реєстрації в Україні → **право України**;
- здатність скласти або скасувати заповіт та його форма → окремі прив’язки ст. 72.

Отже, в межах однієї спадкової справи можуть застосовуватися **кілька правопорядків**.

Це явище можна охарактеризувати як **розщеплення спадкового статуту**.

Приклад

Спадкодавець проживав у Німеччині, але мав:

- рухоме майно – у Німеччині;
- квартиру – в Іспанії;
- автомобіль, зареєстрований в Україні.

Можливе одночасне застосування:

- німецького права – до загального спадкового статуту;
- іспанського права – до спадкування квартири;
- українського права – до майна, що підлягає державній реєстрації в Україні.

3. Визначення останнього місця проживання спадкодавця

Оскільки ст. 70 використовує останнє місце проживання як основну прив’язку, на практиці важливо встановити:

- де особа фактично і юридично проживала перед смертю;
- чи було це місце постійним;
- чи не мала особа кількох центрів життєвих інтересів.

За ст. 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини за загальним правилом є **останнє місце проживання спадкодавця**, а якщо воно знаходилося за кордоном, питання визначається з урахуванням Закону України «Про міжнародне приватне право».

Необхідно водночас розрізняти:

місце відкриття спадщини

і

право, що застосовується до спадкових відносин.

Ці категорії пов’язані, але не є тотожними.

4. Визначення правового режиму спадкового майна

Окремою проблемою є класифікація майна:

- рухоме;
- нерухоме;
- майно, що підлягає державній реєстрації;
- інші спеціальні об’єкти.

Від цієї кваліфікації може залежати **вибір колізійної норми**.

Наприклад, нерухомість підпорядковується спеціальному правилу ст. 71, а не загальній прив'язці ст. 70.

5. Спадкування майна, розташованого у кількох державах

Якщо спадкове майно розміщене в різних державах, виникає питання про можливе застосування **кількох правопорядків одночасно**.

Наприклад:

- квартира в Україні;
- будинок у Франції;
- банківський рахунок у Німеччині.

Для кожного об'єкта може знадобитися окрема колізійна оцінка.

Тому міжнародне спадкування не завжди утворює **єдину спадкову масу, повністю підпорядковану одному праву**.

6. Вибір права спадкодавцем

Міжнародне приватне право України допускає обмежену **автономію волі спадкодавця**.

За ст. 70 спадкодавець може в заповіті обрати **право держави, громадянином якої він є**.

Це не означає необмеженої свободи обрати будь-яке право.

Наприклад, спадкодавець не може лише з міркувань зручності обрати право держави, з якою він не має передбаченого законом громадянського зв'язку.

7. Дійсність і форма заповіту

При міжнародному спадкуванні можуть виникати різні питання:

- чи мала особа здатність скласти заповіт;
- за яким правом оцінюється така здатність;
- чи відповідає заповіт вимогам щодо форми;
- чи є дійсним акт його скасування.

Ці питання не підпорядковуються автоматично загальному спадковому статуту.

Стаття 72 Закону встановлює для них **окремі колізійні прив'язки** та кілька альтернативних критеріїв, спрямованих на збереження формальної дійсності заповіту.

8. Спадкування за законом і за заповітом

Стаття 1217 ЦК України передбачає два види спадкування:

- **за заповітом**;
- **за законом**.

За наявності іноземного елемента необхідно встановити, яке право визначає, зокрема:

- коло спадкоємців за законом;
- черговість спадкування;
- частки спадкоємців;
- правове становище пережившого подружжя;
- право на обов'язкову частку;

- зміст і допустимість заповідальних розпоряджень.

Ці матеріальні питання вирішуються відповідно до **права, визначеного застосовною колізійною нормою**.

9. Колізія між національним законом і міжнародним договором

Спадкові відносини можуть регулюватися не лише Законом України «Про міжнародне приватне право», а й **міжнародними договорами України**.

Відповідно до ст. 3 Закону, якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж установлені Законом, застосовуються правила міжнародного договору.

Тому перед застосуванням ст. 70–72 необхідно перевіряти, чи існує між Україною та відповідною державою міжнародний договір, що регулює спадкові правовідносини.

10. Матеріальне право і процедура оформлення спадщини

Ще одна важлива проблема – розмежування:

права, що регулює спадкування по суті,

і

права, що регулює процедуру оформлення спадщини.

Наприклад, спадковий статут може визначатися іноземним правом, але окремі нотаріальні чи процесуальні дії в Україні здійснюються відповідно до українського законодавства.

Тому необхідно окремо вирішувати:

- яке право визначає матеріальні спадкові права;
- який орган має компетенцію;
- за якою процедурою здійснюється оформлення;
- які документи іноземного походження необхідно подати;
- чи потрібні їх легалізація, апостиль або переклад;
- як підтверджуються права на майно за кордоном.

Основні колізійні проблеми: узагальнювальна таблиця

Колізійне питання	**Основна проблема**
Загальний спадковий статут	Право якої держави регулює спадкування загалом
Останнє місце проживання	Встановлення основної прив’язки ст. 70
Вибір права спадкодавцем	Межі автономії волі
Нерухомість	Застосування *lex rei sitae*
Реєстроване майно	Спеціальна прив’язка до права України у випадках ст. 71
Заповіт	Здатність заповідача та форма заповіту
Майно в кількох державах	Можливе розщеплення спадкового статуту
Міжнародний договір	Пріоритет спеціальних договірних правил
Оформлення спадщини	Розмежування матеріального права і процедури

Узагальнення

Спадкові відносини набувають міжнародно-приватноправового характеру, якщо спадкодавець, спадкоємці, спадкове майно або інший юридично значущий елемент пов'язані з іноземною державою.

Головна проблема міжнародного спадкування полягає у визначенні:

яке право регулює конкретне спадкове питання.

Українська модель не завжди підпорядковує всю спадщину одному правопорядку. Поряд із загальним правилом **ст. 70** діють спеціальні правила щодо:

- нерухомості та реєстрованого майна – **ст. 71**;
- здатності скласти або скасувати заповіт та його форми – **ст. 72**.

Тому для міжнародного спадкування характерні:

множинність пов'язаних правопорядків → вибір колізійної норми → можливе застосування кількох правових систем у межах однієї спадкової справи.

Ключова схема:

визначаємо іноземний елемент → встановлюємо характер спадкового питання → знаходимо відповідну колізійну норму → перевіряємо міжнародний договір → визначаємо застосовне право.

Право, що застосовується до спадкових відносин. Основна колізійна прив'язка та можливість вибору права спадкодавцем

Загальний спадковий статут

Основне правило визначення права, що застосовується до спадкових відносин з іноземним елементом, міститься у **ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право»**:

«З урахуванням положень статей 71, 72 цього Закону спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Вибір права спадкодавцем буде недійсним, якщо після складання заповіту його громадянство змінилося».

Отже, ст. 70 встановлює:

1. **основну об'єктивну колізійну прив'язку** – останнє місце проживання спадкодавця;
2. **обмежену автономію волі спадкодавця** – можливість обрати в заповіті право держави свого громадянства;
3. спеціальне правило про **втрату чинності такого вибору в разі зміни громадянства після складення заповіту**.

Основна колізійна прив'язка – останнє місце проживання спадкодавця

За відсутності належного вибору права спадкові відносини регулюються:

правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання.

Схема:

останнє місце проживання спадкодавця → право відповідної держави → загальний спадковий статут.

Приклад

Громадянин України протягом останніх років постійно проживав у Німеччині й там мав останнє місце проживання.

Якщо він не здійснив передбаченого ст. 70 вибору права:

останнє місце проживання – Німеччина → спадкові відносини за загальним правилом регулюються німецьким правом.

Сам факт українського громадянства не призводить автоматично до застосування права України.

Значення останнього місця проживання

Використання цієї прив'язки пов'язує спадкування з правопорядком держави, в якій був зосереджений **останній стабільний життєвий зв'язок спадкодавця**.

Для застосування ст. 70 необхідно встановити саме **останнє місце проживання**, а не:

- місце смерті;
- місце перебування під час смерті;
- громадянство;
- місце проживання спадкоємців;
- місцезнаходження окремої речі зі складу спадщини.

Приклад

Громадянин України постійно проживав у Чехії, але помер під час короткочасного перебування в Австрії.

За ст. 70 визначальним є:

останнє місце проживання – Чехія, а не місце смерті – Австрія.

Місце проживання спадкодавця і місце відкриття спадщини

Ці категорії не слід ототожнювати.

Останнє місце проживання спадкодавця у ст. 70 використовується як **колізійна прив'язка для визначення застосовного права**.

Місце відкриття спадщини є категорією спадкового і нотаріального регулювання та пов'язане з визначенням місця здійснення відповідних процедур.

Тому питання:

«Яке право застосовується до спадкових відносин?»

і

«Де оформлюється спадщина?»

юридично різні та потребують окремого вирішення.

Сфера дії загального спадкового статуту

Право, визначене за ст. 70, є **загальним спадковим статутом** (*lex successionis*).

Воно застосовується до матеріальних спадкових питань, якщо щодо них Закон не встановлює спеціальної колізійної норми.

До таких питань можуть належати, зокрема:

- підстави спадкування;
- коло спадкоємців;
- черговість спадкування за законом;
- частки спадкоємців;
- усунення особи від права на спадкування;
- прийняття або відмова від спадщини;
- права та обов'язки спадкоємців;
- перехід спадкових прав;
- інші матеріальні наслідки спадкування.

Конкретний зміст цих інститутів визначається вже **матеріальними нормами застосовного правопорядку**, а не українським спадковим правом автоматично.

Межі загального спадкового статуту

Стаття 70 прямо застосовується **з урахуванням статей 71 і 72 Закону**.

Це означає, що загальна прив'язка до останнього місця проживання не поширюється безумовно на всі спадкові питання.

Спеціальні норми встановлені щодо:

- **нерухомого майна**;
- майна, що підлягає **державній реєстрації в Україні**;
- здатності складати і скасовувати заповіт;
- форми заповіту;
- форми акта його скасування.

Отже:

ст. 70 → загальний спадковий статут;

ст. 71–72 → спеціальні спадкові статути.

Саме тому в одній спадковій справі можливе застосування кількох правопорядків.

Автономія волі спадкодавця – *professio juris*

Стаття 70 допускає спеціальний прояв автономії волі у спадкових відносинах – **вибір спадкодавцем застосовного права**.

У міжнародному спадковому праві такий вибір традиційно позначається як **professio juris**.

Український закон дозволяє спадкодавцеві:

обрати в заповіті право держави, громадянином якої він є.

Це дозволяє особі певною мірою забезпечити передбачуваність майбутнього спадкування, особливо якщо вона проживає поза державою свого громадянства.

Вибір права повинен міститися у заповіті

Стаття 70 прямо пов'язує вибір із **заповітом**.

Отже, воля спадкодавця щодо застосовного права повинна бути виражена саме в такому розпорядженні.

Приклад

Громадянин України постійно проживає у Франції.

Без вибору:

останнє місце проживання → Франція → французьке право.

Якщо в заповіті він належно обрав **право України як право держави свого громадянства**:

professio juris → право України, з урахуванням спеціальних правил статей 71–72.

Вибір права є обмеженим

Автономія волі спадкодавця у ст. 70 **не є необмеженою**.

Спадкодавець не може довільно обрати:

- право держави місцезнаходження спадкоємців;
- право держави місцезнаходження рухомого майна;
- право будь-якої третьої держави;
- правопорядок лише тому, що він видається вигіднішим.

Українська колізійна норма дозволяє обрати саме:

право держави громадянства спадкодавця.

Отже:

lex voluntatis у спадкуванні ≠ свобода обрати будь-який правопорядок.

Вибір права не усуває спеціальних колізійних норм

Навіть якщо спадкодавець обрав право держави свого громадянства, ст. 70 прямо діє **з урахуванням статей 71 і 72**.

Тому вибір права не означає, що обране право автоматично регулює:

- спадкування будь-якої нерухомості незалежно від її місцезнаходження;
- майно, що підлягає державній реєстрації в Україні;
- усі питання форми заповіту.

Приклад

Громадянин України, який проживає у Німеччині, у заповіті обрав право України, але до складу спадщини входить нерухомість у Франції.

Необхідно окремо перевірити спеціальну норму **ст. 71**.

Отже, *professio juris* визначає **загальний спадковий статут**, але не скасовує спеціальних прив'язок.

Зміна громадянства після складення заповіту

Стаття 70 встановлює спеціальний наслідок:

вибір права є недійсним, якщо після складення заповіту громадянство спадкодавця змінилося.

Приклад

На момент складення заповіту особа була громадянином України та обрала право України.

Пізніше вона набула іншого громадянства і її громадянство змінилося.

За прямою вказівкою ст. 70:

раніше здійснений вибір права втрачає юридичну силу.

У такому разі необхідно знову визначити застосовне право за загальним колізійним правилом або врахувати нове належне розпорядження спадкодавця, якщо воно було здійснене.

Наслідок недійсності вибору

Якщо вибір права за ст. 70 є недійсним, це **не означає недійсності всього заповіту**.

Недійсним є саме **колізійне розпорядження про вибір застосовного права**.

Тоді до спадкових відносин застосовується загальне правило:

останнє місце проживання спадкодавця → право відповідної держави, з урахуванням ст. 71–72.

Це важливо розмежовувати:

недійсний вибір права ≠ автоматично недійсний заповіт.

Питання дійсності заповіту оцінюється за відповідними спеціальними правилами.

Відсутність вибору права

Якщо заповіту немає або в ньому не міститься належного вибору застосовного права, діє об'єктивна прив'язка ст. 70:

право останнього місця проживання спадкодавця.

Те саме стосується ситуації, коли:

- вибір здійснено неналежним чином;
- обрано право держави, яке не відповідає вимогам ст. 70;
- вибір утратив чинність через зміну громадянства.

Вибір права і спадкування за законом

Можливість вибору права не означає, що *professio juris* стосується лише спадкування «за заповітом» у вузькому значенні.

Заповіт виступає **формою, в якій спадкодавець здійснює колізійний вибір**.

Обране відповідно до ст. 70 право стає загальним спадковим статутом і визначає відповідні матеріальні спадкові питання в межах, які не охоплені спеціальними нормами.

Тому необхідно розрізняти:

- **заповіт як підставу спадкування**;
- **заповіт як форму здійснення вибору застосовного права**.

Вибір права і право на обов'язкову частку

Якщо до спадкових відносин у результаті належного вибору застосовується іноземне право, питання про:

- існування обов'язкової частки;
- осіб, які мають на неї право;
- її розмір;
- способи її забезпечення

вирішуються відповідно до **застосовного спадкового статуту**, якщо спеціальна норма чи міжнародний договір не передбачає іншого.

Тому не можна автоматично застосовувати українські правила про обов'язкову частку лише тому, що спадкоємець є громадянином України.

Застосовне право і громадянство спадкоємців

Громадянство спадкоємців за загальним правилом ст. 70 **не є колізійною прив'язкою для визначення спадкового статуту**.

Наприклад:

спадкодавець мав останнє місце проживання у Франції, а всі спадкоємці є громадянами України.

За відсутності належного вибору права:

застосовується право Франції, а не право України лише через громадянство спадкоємців.

Це одна з типових ситуацій, у яких потрібно відрізняти **особистий закон спадкоємця** від **права, що регулює саме спадкування**.

Загальна модель ст. 70

Ситуація	**Право, що застосовується**
Спадкодавець не обрав право	**Право держави останнього місця проживання**
У заповіті обрано право держави громадянства	**Обране право**
Обрано право іншої держави, ніж держава громадянства	Такий вибір не відповідає ст. 70
Після заповіту громадянство спадкодавця змінилося	**Вибір права недійсний**
Вибір права недійсний або відсутній	Повернення до **основної прив'язки**
Є нерухомість або спеціальне реєстроване майно	Перевіряється **ст. 71**
Питання стосується заповідальної здатності чи форми заповіту	Перевіряється **ст. 72**

Практичний алгоритм

1. Визначити, чи існує міжнародний договір України зі спеціальним колізійним правилом.

2. Перевірити, чи стосується питання спеціальних випадків ст. 71 або 72.

3. Якщо ні – встановити останнє місце проживання спадкодавця.

4. Перевірити наявність заповіту та умови про вибір права.

5. Якщо вибір є – встановити, чи обрано саме **право держави громадянства спадкодавця**.

6. Перевірити, чи не змінилося громадянство після складення заповіту.

7. За відсутності чинного вибору застосувати **право держави останнього місця проживання спадкодавця**.

Узагальнення

За **ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право»** основним спадковим статутом є:

право держави останнього місця проживання спадкодавця.

Спадкодавцеві надана обмежена автономія волі – **professio juris**:

у заповіті він може обрати право держави свого громадянства.

Вибір не є необмеженим і не усуває спеціальних правил ст. 71–72.

Якщо після складення заповіту громадянство спадкодавця змінилося:

вибір права недійсний → застосовується загальна колізійна прив'язка, якщо немає іншого належного розпорядження чи спеціального правила.

Ключова схема:

немає вибору → останнє місце проживання → lex successionis;

є належний вибір → право держави громадянства;

є спеціальний об'єкт або питання → перевіряємо ст. 71–72.

Колізійне регулювання спадкування нерухомого майна та майна, що підлягає державній реєстрації

Спеціальна колізійна норма щодо окремих видів спадкового майна

Загальне правило ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» пов'язує спадкові відносини з **правом держави останнього місця проживання спадкодавця**, якщо ним не здійснено допустимий вибір права.

Однак щодо окремих об'єктів спадщини законодавець встановлює **спеціальну колізійну норму**, яка має пріоритет перед загальним спадковим статутом.

Відповідно до **ст. 71 Закону України «Про міжнародне приватне право»**:

«Спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно, а майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні, – правом України».

Таким чином, ст. 71 містить **дві спеціальні колізійні прив'язки**:

1. **нерухоме майно → право держави його місцезнаходження – lex rei sitae**;

2. **майно, яке підлягає державній реєстрації в Україні → право України**.

Співвідношення статей 70 і 71

Стаття 71 є **спеціальною нормою щодо ст. 70**.

Тому алгоритм визначення застосовного права має бути таким:

спочатку встановлюємо характер спадкового майна → перевіряємо, чи застосовується ст. 71 → лише за відсутності спеціального правила використовуємо загальний спадковий статут ст. 70.

Отже:

ст. 70 → загальне правило;

ст. 71 → спеціальне правило щодо окремих об'єктів.

Це означає, що останнє місце проживання спадкодавця не завжди визначає право, яке застосовується до всього складу спадщини.

Спадкування нерухомого майна

Перша частина правила ст. 71 ґрунтується на класичній колізійній прив'язці:

lex rei sitae – закон місця знаходження речі.

Якщо до складу спадщини входить нерухомість, спадкування такого майна регулюється:

правом держави, на території якої ця нерухомість знаходиться.

Приклад

Громадянин України останні роки проживав у Німеччині та залишив:

- рухоме майно в Німеччині;
- квартиру в Іспанії.

За відсутності вибору права:

загальний спадковий статут → німецьке право;

але:

квартира в Іспанії → спадкування регулюється іспанським правом за ст. 71.

Таким чином, один спадковий правовідносин може бути підпорядкований **різним правопорядкам залежно від виду майна**.

Чому для нерухомості застосовується lex rei sitae

Нерухомість має найбільш тісний і стабільний зв'язок із територією конкретної держави.

Право держави місцезнаходження нерухомості зазвичай визначає:

- які об'єкти визнаються нерухомими;
- які речові права можуть існувати щодо них;
- порядок переходу права власності;
- вимоги до державної реєстрації;
- обмеження щодо набуття нерухомості окремими категоріями осіб;
- порядок захисту речових прав.

Тому спадкування нерухомості не може бути повністю відірване від правопорядку держави, на території якої вона знаходиться.

Кваліфікація майна як нерухомого

Перед застосуванням ст. 71 необхідно встановити, чи є відповідний об'єкт нерухомим.

Загальне правило міститься у **ч. 2 ст. 38 Закону України «Про міжнародне приватне право»**: належність майна до нерухомих або рухомих речей та інша класифікація майна визначаються **правом держави, у якій це майно знаходиться**.

Отже:

визначаємо місцезнаходження об'єкта → за правом цієї держави встановлюємо його рухомий або нерухомий характер → обираємо відповідну спадкову колізійну норму.

Це особливо важливо, оскільки національні законодавства можуть по-різному класифікувати окремі об'єкти.

Нерухоме майно за українським правом

Якщо майно знаходиться в Україні, його класифікація здійснюється відповідно до українського права.

За ст. 181 ЦК України до нерухомих речей належать:

- земельні ділянки;
- об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення.

Законом режим нерухомої речі може бути поширений також на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти та інші речі, права на які підлягають державній реєстрації.

Водночас для цілей міжнародного приватного права не слід автоматично переносити українську класифікацію на майно, що знаходиться за кордоном: діє правило **lex rei sitae**.

Нерухомість, розташована в Україні

Якщо спадкодавець мав останнє місце проживання за кордоном, але до спадщини входить нерухомість в Україні:

ст. 71 → застосовується право України.

Приклад

Громадянин Польщі постійно проживав у Франції та залишив квартиру у Львові.

Незалежно від того, що:

- спадкодавець був громадянином Польщі;
- останнє місце проживання знаходилося у Франції,

спадкування квартири регулюється:

правом України, оскільки квартира знаходиться на території України.

Нерухомість, розташована за кордоном

Якщо громадянин України залишив нерухомість за межами України:

спадкування такої нерухомості визначається правом держави її місцезнаходження.

Приклад

Громадянин України постійно проживав в Україні та залишив будинок у Чехії.

За загальним правилом:

ст. 70 → право України.

Але щодо будинку:

ст. 71 → право Чехії.

Саме чеське право визначатиме матеріальні питання спадкування цього об'єкта.

Розщеплення спадкового статуту

Стаття 71 є одним із найбільш яскравих прикладів **розщеплення спадкового статуту**.

Це означає, що різні частини спадкової маси можуть регулюватися правом різних держав.

Приклад

Спадкодавець мав останнє місце проживання в Німеччині та залишив:

- банківські кошти в Німеччині;
- квартиру в Україні;
- будинок в Італії.

Можлива така схема:

рухоме майно → німецьке право за ст. 70;

квартира в Україні → українське право за ст. 71;

будинок в Італії → італійське право за ст. 71.

Тому міжнародна спадщина може бути не єдиною з точки зору застосовного права.

Вибір права спадкодавцем і нерухомість

У попередньому питанні було встановлено, що ст. 70 дозволяє спадкодавцеві обрати в заповіті **право держави свого громадянства**.

Однак ст. 70 прямо застосовується **з урахуванням ст. 71**.

Отже, вибір права спадкодавцем не усуває спеціальної прив'язки щодо нерухомості.

Приклад

Громадянин України проживає у Німеччині та в заповіті обирає право України.

До складу спадщини входить квартира у Франції.

Щодо загального спадкового статуту:

обране право → право України.

Щодо квартири:

ст. 71 → право Франції.

Таким чином:

professio juris не дозволяє обійти lex rei sitae щодо нерухомості.

Які питання визначає право місцезнаходження нерухомості

Право, визначене за ст. 71, застосовується до матеріальних питань спадкування відповідної нерухомості.

Залежно від конкретного правопорядку воно може визначати:

- коло осіб, які можуть успадковувати нерухомість;
- порядок спадкування;
- частки спадкоємців;
- обмеження щодо набуття майна;
- наслідки прийняття або відмови від спадщини;
- перехід права власності;
- інші спадково-правові наслідки.

Окремо можуть застосовуватися імперативні норми держави місцезнаходження нерухомості щодо:

- земель;
- об'єктів культурної спадщини;
- стратегічних об'єктів;
- майна з особливим правовим режимом.

Спадкування майна, що підлягає державній реєстрації в Україні

Друга частина ст. 71 встановлює спеціальне правило:

спадкування майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні, регулюється правом України.

Отже, тут визначальним є не останнє місце проживання спадкодавця і не його громадянство, а **наявність встановленого українським законодавством реєстраційного зв'язку з Україною**.

Формула:

майно підлягає державній реєстрації в Україні → спадкування регулюється правом України.

Яке майно може охоплюватися цим правилом

Стаття 71 не містить закритого переліку такого майна.

Практичне значення правило може мати щодо майна, для якого українським законодавством передбачено спеціальну державну реєстрацію, зокрема певних:

- транспортних засобів;
- повітряних суден;
- суден;
- інших об'єктів, щодо яких закон встановлює відповідний реєстраційний режим.

Водночас необхідно кожного разу перевіряти, **чи підлягає конкретне майно саме державній реєстрації в Україні**.

Важливе формулювання ст. 71

Стаття 71 говорить не про будь-яке майно, яке взагалі підлягає реєстрації у певній державі, а саме про:

майно, яке підлягає державній реєстрації в Україні.

Це суттєве розмежування.

Тому не можна сформулювати правило так:

«будь-яке реєстроване майно успадковується за правом держави реєстрації».

Для спадкових відносин українська ст. 71 встановлює конкретніше правило:

реєстрація в Україні → право України.

Співвідношення статей 71 і 40 Закону

Необхідно відрізняти дві колізійні норми.

Стаття 40

Встановлює загальну речово-правову прив'язку:

право власності та інші речові права, відомості про які підлягають внесенню до державних реєстрів → право держави реєстрації майна.

Стаття 71

Регулює саме **спадкування**:

майно, яке підлягає державній реєстрації в Україні → право України.

Отже:

ст. 40 → загальний речовий статут;

ст. 71 → спеціальний спадковий статут.

При вирішенні питання про спадкування пріоритет має спеціальна норма ст. 71.

Майно, зареєстроване за кордоном

Якщо йдеться про рухоме майно, зареєстроване в іноземній державі, але воно **не підлягає державній реєстрації в Україні**, друга частина ст. 71 безпосередньо не встановлює для нього спеціального спадкового статуту.

У такому разі необхідно послідовно перевірити:

1. чи існує міжнародний договір України зі спеціальною нормою;
2. чи є майно нерухомим відповідно до застосовного права;
3. якщо ні – чи підпадає спадкування під загальне правило ст. 70;
4. окремо – які речово-правові та реєстраційні наслідки визначаються правом держави реєстрації за ст. 40.

Тому **спадковий статут** та **речовий статут реєстрованого майна** не слід автоматично ототожнювати.

Спадковий статут і процедура державної реєстрації

Визначення права, яке регулює спадкування, не означає автоматичного визначення всіх процедурних питань.

Наприклад, якщо особа успадковує нерухомість у Польщі:

матеріальні спадкові питання → польське право за ст. 71;

порядок реєстрації права в польському реєстрі → також визначається відповідними нормами польського законодавства як права держави місцезнаходження та реєстрації об'єкта.

Якщо нерухомість знаходиться в Україні, право власності та інші речові права на неї підлягають державній реєстрації відповідно до українського законодавства. Статті 181–182 ЦК України закріплюють поняття нерухомості та обов'язковість державної реєстрації відповідних речових прав.

Чи визначає ст. 71 міжнародну підсудність?

Ні.

Стаття 71 відповідає на питання:

право якої держави застосовується до спадкування відповідного майна?

Вона сама по собі не визначає:

- який суд компетентний розглядати спадковий спір;
- який нотаріус оформлює спадщину;
- у якій державі повинна бути заведена спадкова справа.

Ці питання належать до **міжнародного цивільного процесу та нотаріальної процедури** і вирішуються окремо.

Отже:

застосовне право ≠ міжнародна юрисдикція ≠ місце нотаріального оформлення.

Типові ситуації

Ситуація	**Право, що застосовується**
Спадкодавець проживав у Німеччині, квартира знаходиться в Україні	**Право України**
Спадкодавець проживав в Україні, будинок знаходиться у Франції	**Право Франції**
Спадкодавець обрав право України, але нерухомість знаходиться в Італії	**Право Італії щодо нерухомості**
У спадщину входить майно, яке підлягає державній реєстрації в Україні	**Право України**
Майно знаходиться у кількох державах	Можливе застосування **кількох правопорядків**
Рухоме майно не охоплюється ст. 71	Перевіряється **загальний спадковий статут ст. 70**

Практичний алгоритм

1. Встановити склад спадкового майна.

2. Для кожного об'єкта визначити його юридичну природу:

- нерухомість;
- рухоме майно;
- майно, що підлягає державній реєстрації в Україні.

3. Якщо майно є нерухомим – визначити державу його місцезнаходження.

4. Застосувати:

нерухомість → lex rei sitae.

5. Якщо майно підлягає державній реєстрації в Україні:

→ застосувати право України.

6. Якщо ст. 71 не застосовується – перейти до загального правила ст. 70.

7. Окремо перевірити міжнародний договір України.

8. Не змішувати:

- спадковий статут;
- речовий статут;
- порядок державної реєстрації;
- міжнародну юрисдикцію;
- нотаріальну процедуру.

Узагальнення

Стаття 71 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює **два спеціальні винятки із загального спадкового статуту ст. 70**:

нерухоме майно → право держави його місцезнаходження – lex rei sitae;

майно, яке підлягає державній реєстрації в Україні → право України.

Тому міжнародне спадкування може характеризуватися **розщепленням спадкового статуту**: різні частини однієї спадщини регулюються правом різних держав.

Вибір права спадкодавцем за ст. 70 цього правила не усуває.

Ключова схема:

визначаємо об'єкт → перевіряємо ст. 71 → нерухомість = lex rei sitae → державна реєстрація в Україні = право України → інше майно = загальний спадковий статут ст. 70.

Для ЄДКІ особливо важливо не сплутати:

ст. 40 → речові права на реєстроване майно;

ст. 71 → спадкування нерухомості та майна, що підлягає державній реєстрації в Україні.

9.3.4. Здатність особи складати і скасовувати заповіт. Право, що застосовується до форми заповіту та акта його скасування

Спеціальне колізійне регулювання заповіту

Заповіт є особистим розпорядженням фізичної особи на випадок своєї смерті. У спадкових відносинах з іноземним елементом необхідно окремо визначати:

1. **чи мала особа здатність скласти або скасувати заповіт**;
2. **за яким правом визначається форма заповіту**;
3. **за яким правом визначається форма акта про його скасування**.

Ці питання не вирішуються автоматично за загальним спадковим статутом ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Для них встановлено спеціальну колізійну норму – **ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Основне правило ст. 72 Закону

Стаття 72 передбачає:

«Здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форма заповіту і акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті».

Далі Закон встановлює додаткове правило, спрямоване на збереження формальної дійсності заповіту:

«Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно».

Таким чином, ст. 72 містить **два взаємопов'язані блоки**:

- правило щодо **здатності заповідача**;
- правила щодо **формальної дійсності заповіту та акта його скасування**.

1. Здатність особи скласти або скасувати заповіт

Під здатністю скласти заповіт розуміється юридична можливість особи **самостійно здійснити заповідальне розпорядження**.

Йдеться насамперед про такі питання:

- необхідний обсяг цивільної дієздатності;
- вимоги до віку особи;
- можливість особистого вчинення заповіту;
- здатність особи юридично висловити останню волю;
- можливість скасувати раніше складений заповіт.

Для цих питань ст. 72 використовує спеціальну прив'язку до **постійного місця проживання спадкодавця**.

Ключова формула:

здатність скласти або скасувати заповіт → право держави постійного місця проживання спадкодавця у релевантний момент.

Момент, який має значення

Стаття 72 пов'язує застосовне право з місцем постійного проживання спадкодавця:

- **у момент складання відповідного акта**;
- або **у момент смерті**.

Це важливо у ситуаціях, коли особа після складання заповіту:

- переїхала до іншої держави;
- змінила постійне місце проживання;
- померла в державі, відмінній від тієї, де проживала під час складення заповіту.

Отже, ст. 72 спеціально враховує **зміну територіального зв'язку спадкодавця у часі**.

Приклад

Громадянин України постійно проживав у Польщі та там склав заповіт.

Через декілька років він переїхав на постійне проживання до Німеччини, де помер.

При оцінці його здатності скласти заповіт необхідно застосовувати саме спеціальну норму ст. 72 і встановити правопорядок, з яким спадкодавець був пов'язаний через **постійне місце проживання у передбачені законом моменти**.

Не слід автоматично застосовувати українське право лише тому, що спадкодавець був громадянином України.

Якщо застосовується право України

Якщо колізійна норма приводить до українського права, матеріальні правила визначаються Цивільним кодексом України.

Відповідно до **ст. 1234 ЦК України** право на заповіт має фізична особа з **повною цивільною дієздатністю**; це право здійснюється особисто, а вчинення заповіту через представника не допускається. Українське нотаріальне законодавство також виходить із вимоги особистого подання та посвідчення заповіту дієздатною фізичною особою.

Отже, якщо застосовним є право України:

повна цивільна дієздатність + особистий характер волевиявлення → необхідні передумови складення заповіту.

Здатність скасувати заповіт

Стаття 72 однаково охоплює:

- **складення заповіту**;
- **скасування заповіту**.

Тому необхідно окремо встановлювати, чи мала особа відповідну юридичну здатність саме **на момент здійснення акта скасування**.

За українським матеріальним правом заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт, скласти новий заповіт або внести до нього зміни. Новіше заповідальне

розпорядження у встановлених ЦК випадках скасовує попереднє повністю або в частині, в якій воно йому суперечить.

Проте ці норми застосовуються безпосередньо лише тоді, коли колізійна норма приводить до **права України**.

2. Форма заповіту

Іншим питанням є **формальна дійсність заповіту**.

Форма може включати вимоги щодо:

- письмового оформлення;
- підпису заповідача;
- посвідчення нотаріусом або іншою уповноваженою особою;
- участі свідків;
- зазначення дати та місця;
- інших формальностей, установлених відповідним правопорядком.

Якщо застосовується українське право, ЦК України передбачає письмову форму заповіту, особистий підпис та його посвідчення нотаріусом або іншою особою, якій законом надано відповідне повноваження.

Однак у міжнародному приватному праві вирішальним є не лише те, чи відповідає заповіт українській формі, а **чи відповідає він хоча б одному з правопорядків, передбачених ст. 72**.

Принцип favor testamenti

Друге речення ст. 72 спрямоване на те, щоб **не визнавати заповіт недійсним лише через недотримання форми одного конкретного правопорядку**, якщо його форма відповідає іншому праву, прямо передбаченому Законом.

Такий підхід відповідає принципу **favor testamenti – сприяння збереженню дійсності заповіту**.

Ідея полягає в тому, щоб максимально зберегти останню волю спадкодавця, якщо заповіт був оформлений у формі, яку визнає хоча б один із релевантних правопорядків.

Альтернативні прив'язки щодо форми заповіту

Заповіт не може бути визнаний недійсним **лише через недодержання форми**, якщо він відповідає вимогам хоча б одного з таких правопорядків:

1. Право місця складення заповіту

lex loci actus

Тобто право держави, на території якої заповіт фактично був складений.

2. Право держави громадянства спадкодавця

lex patriae

Береться до уваги громадянський зв'язок спадкодавця.

3. Право звичайного місця перебування спадкодавця

Закон дозволяє враховувати право держави звичайного місця перебування спадкодавця:

- у момент складення акта;

- або в момент смерті.

4. Право держави місцезнаходження нерухомого майна

lex rei sitae

Ця додаткова прив'язка має особливе значення, коли заповіт стосується нерухомості.

Формула формальної дійсності

Доцільно запам'ятати:

форма заповіту визнається достатньою, якщо вона відповідає хоча б одному із передбачених ст. 72 правопорядків.

Схематично:

місце складення

АБО громадянство

АБО звичайне місце перебування під час складення

АБО звичайне місце перебування під час смерті

АБО місцезнаходження нерухомості

→ форма заповіту зберігає юридичну силу.

Приклад

Громадянин України постійно проживає у Франції та під час перебування в Іспанії складає заповіт щодо квартири в Італії.

При перевірці форми можуть бути релевантними, залежно від конкретних обставин:

- право Іспанії – **місце складення заповіту**;
- право України – **право громадянства**;
- право відповідної держави звичайного місця перебування;
- право Італії – **місцезнаходження нерухомості**.

Тому невідповідність форми вимогам одного з цих правопорядків сама по собі ще не означає недійсності заповіту.

Необхідно перевірити **всі альтернативні прив'язки, прямо передбачені ст. 72**.

3. Форма акта про скасування заповіту

Ті самі колізійні принципи застосовуються не лише до заповіту, а й до **акта його скасування**.

Стаття 72 прямо говорить про:

«форму заповіту і акта його скасування».

Отже, якщо спадкодавець скасував заповіт за кордоном, необхідно перевірити формальну дійсність акта скасування за тією самою системою альтернативних прив'язок.

Акт скасування не може бути визнаний недійсним лише через недотримання певної форми, якщо його форма відповідає одному з правопорядків, які ст. 72 визнає достатніми.

Заповіт і акт його скасування можуть бути пов'язані з різними державами

Не обов'язково, щоб заповіт і його скасування:

- були здійснені в одній державі;
- підпорядковувалися однаковій формі;
- відбулися за одного місця проживання спадкодавця.

Приклад

Заповіт складено у Франції, а через декілька років скасовано в Німеччині.

Необхідно **окремо** перевірити:

1. формальну дійсність самого заповіту;
2. здатність спадкодавця його скасувати;
3. формальну дійсність акта скасування.

Тобто юридична оцінка заповіту не замінює юридичної оцінки його подальшого скасування.

Здатність і форма – не одне й те саме

Для правильного застосування ст. 72 принципово не змішувати два питання.

Здатність

Відповідає на питання:

чи могла ця особа юридично скласти або скасувати заповіт?

Форма

Відповідає на питання:

чи було волевиявлення оформлено належним способом?

Можлива ситуація, коли:

- особа мала необхідну здатність;
- але форма заповіту не відповідає вимогам одного правопорядку.

Тоді необхідно перевірити **альтернативні критерії формальної дійсності**.

І навпаки, дотримання належної форми саме по собі не усуває питання про здатність заповідача.

Важливе розмежування щодо lex rei sitae

Право держави місцезнаходження нерухомості згадується у ст. 72 як **один із критеріїв збереження формальної дійсності заповіту або акта його скасування**.

Це не означає, що *lex rei sitae* автоматично визначає **здатність особи скласти заповіт**.

Отже:

нерухомість → lex rei sitae може підтвердити належність форми;

але

здатність заповідача → визначається за спеціальним правилом першого речення ст. 72.

Це важлива відмінність.

Співвідношення статей 70, 71 і 72

Статті 70–72 регулюють різні аспекти міжнародного спадкування.

Норма	Питання
Ст. 70	Загальний спадковий статут
Ст. 71	Спадкування нерухомості та майна, що підлягає державній реєстрації в Україні
Ст. 72	Здатність скласти/скасувати заповіт та форма відповідних актів

Тому не слід за правом, визначеним ст. 72, автоматично встановлювати:

- коло спадкоємців;
- черги спадкування;
- розмір спадкових часток;
- право на обов'язкову частку;
- загальний порядок переходу спадкового майна.

Ці питання належать до **спадкового статуту**, визначеного відповідно до ст. 70 або 71.

Зміст заповіту і його форма

Так само необхідно розмежовувати:

формальну дійсність заповіту

і

допустимість його змісту.

Стаття 72 встановлює колізійні правила саме щодо:

- здатності;
- форми.

Вона не означає, що будь-яке розпорядження, включене до формально належного заповіту, автоматично матиме юридичну силу.

Наприклад, питання:

- чи може певна особа бути спадкоємцем;
- чи допустиме конкретне заповідальне розпорядження;
- чи порушено право на обов'язкову частку,

вирішуються за **відповідним спадковим статутом**, а не лише за правом форми.

Заповіт, складений за кордоном, не обов'язково має відповідати українській формі

Типовою помилкою є висновок:

«Якщо спадщину оформлюють в Україні, іноземний заповіт повинен відповідати всім вимогам українського законодавства щодо форми».

Це неправильно.

Якщо заповіт складено за кордоном, його формальна дійсність оцінюється за **ст. 72 та відповідним міжнародним договором**, якщо такий застосовується.

Тому заповіт може визнаватися формально дійсним в Україні, навіть якщо спосіб його оформлення відрізняється від стандартної української нотаріальної форми, за умови відповідності одному з правопорядків, передбачених ст. 72.

Міжнародний договір

Перед застосуванням ст. 72 необхідно також перевірити, чи існує міжнародний договір України, який установлює спеціальні правила щодо:

- здатності складати або скасовувати заповіт;
- форми заповіту;
- форми його скасування.

За загальним правилом Закону України «Про міжнародне приватне право» міжнародний договір України має пріоритет, якщо встановлює інше регулювання відповідних відносин.

Основні колізійні правила

Питання	**Колізійне правило**
Здатність скласти заповіт	Право держави постійного місця проживання у передбачений ст. 72 момент
Здатність скасувати заповіт	Те саме спеціальне правило
Основне правило щодо форми	Право, визначене першим реченням ст. 72
Додатково форма зберігається, якщо відповідає праву місця складення	**Lex loci actus**
Форма відповідає праву громадянства	**Lex patriae**
Форма відповідає праву звичайного місця перебування	У момент складення або смерті
Заповіт стосується нерухомості	Форму може легітимувати також **lex rei sitae**
Акт скасування заповіту	Застосовуються ті самі правила щодо форми

Практичний алгоритм

1. Перевірити наявність міжнародного договору зі спеціальними правилами.

2. Встановити, яке саме питання вирішується:

- здатність скласти заповіт;
- здатність скасувати заповіт;
- форма заповіту;
- форма акта скасування.

3. Для здатності застосувати спеціальну прив'язку першого речення ст. 72.

4. Для форми спочатку визначити основне застосовне право.

5. Якщо форма йому не відповідає – **не робити одразу висновок про недійсність**.

6. Послідовно перевірити відповідність форми:

- праву місця складення;

- праву громадянства;
- праву звичайного місця перебування у момент складення;
- праву звичайного місця перебування у момент смерті;
- праву місцезнаходження нерухомості.

7. Окремо визначити спадковий статут за ст. 70 або 71 для матеріального змісту спадкових відносин.

Узагальнення

Стаття 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює спеціальний режим для **заповідальної здатності та форми заповідальних актів**.

Необхідно чітко розмежовувати:

здатність → чи могла особа скласти або скасувати заповіт;

форма → чи належно оформлено це волевиявлення.

Для форми діє принцип **favor testamenti**: заповіт або акт його скасування не повинен визнаватися недійсним лише через формальний дефект, якщо форма відповідає хоча б одному з альтернативних правопорядків, прямо передбачених ст. 72.

Для швидкого повторення

ЗДАТНІСТЬ:
→ спеціальна прив'язка до постійного місця проживання спадкодавця за ст. 72.

ФОРМА:
→ основне правило ст. 72

- альтернативна перевірка:

місце складення → громадянство → звичайне місце перебування → lex rei sitae для нерухомості.

І головне:

формальна дійсність заповіту ≠ дійсність його змісту;

ст. 72 ≠ загальний спадковий статут ст. 70–71.

Спадкування за законом і за заповітом у відносинах з іноземним елементом

Два види спадкування і значення застосовного права

Цивільний кодекс України виходить із двох основних видів спадкування. Відповідно до **ст. 1217 ЦК України**:

«Спадкування здійснюється за заповітом або за законом».

У відносинах з іноземним елементом це правило необхідно застосовувати з урахуванням колізійного регулювання.

Перед тим як визначати:

- хто є спадкоємцем;
- у якій черговості особи спадкують;
- які частки вони отримують;
- чи має юридичну силу заповідальне розпорядження;

- чи існує право на обов'язкову частку,

необхідно спочатку встановити **право, що регулює відповідну частину спадкових відносин**.

Отже, алгоритм принципово двоступеневий:

1. колізійна норма → визначає застосовний правопорядок;

2. матеріальні норми цього правопорядку → визначають конкретні права спадкоємців.

Спадковий статут визначає правила спадкування

Як було встановлено у попередніх питаннях:

- загальний спадковий статут визначається за **ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право»**;
- щодо нерухомості та майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні, діє спеціальна **ст. 71**;
- здатність до складення або скасування заповіту та його форма визначаються за **ст. 72**.

Тому категорії українського спадкового права не можна автоматично застосовувати лише тому, що:

- спадкоємець є громадянином України;
- спадкодавець був громадянином України;
- спадкова справа оформлюється в Україні.

Якщо колізійна норма відсилає до іноземного права, саме **іноземне матеріальне спадкове право** визначатиме відповідні питання.

1. Спадкування за заповітом

Спадкування за заповітом ґрунтується на волі спадкодавця, вираженій у заповідальному розпорядженні.

Якщо застосовним є право України, відповідно до ст. 1233 ЦК України заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Система норм ЦК України про спадкування за заповітом охоплює, зокрема, призначення спадкоємців, визначення складу спадщини, заповідальний відказ, покладення обов'язків на спадкоємця, підпризначення спадкоємця та інші заповідальні розпорядження.

Свобода заповіту

Якщо застосовується українське право, заповідач має значну свободу у визначенні майбутньої долі свого майна.

За ст. 1235 ЦК України він може призначити спадкоємцями:

- одну або кілька фізичних осіб;
- незалежно від наявності родинних чи сімейних відносин;
- інших учасників цивільних відносин.

Також заповідач може визначити, яке саме майно чи яка його частина переходить конкретному спадкоємцю. Конституційний Суд України характеризував **свободу**

заповіту як один з основоположних принципів спадкового права, водночас підкреслюючи, що вона не є абсолютною.

Свобода заповіту залежить від застосовного спадкового права

У міжнародному приватному праві обсяг свободи заповіту визначає **не громадянство спадкоємця і не місце оформлення спадщини**, а відповідний спадковий статут.

Залежно від застосовного іноземного права можуть відрізнятися:

- допустиме коло спадкоємців;
- межі свободи заповіту;
- права близьких родичів;
- допустимість умов у заповіті;
- режим заповідальних відказів;
- можливість позбавлення спадщини;
- правила щодо обов'язкової або резервованої частки.

Тому однаковий за змістом заповіт може породжувати **різні матеріально-правові наслідки** залежно від права, яке регулює спадкування.

Обов'язкова частка як обмеження свободи заповіту

Одним із ключових питань є захист осіб, яких закон не дозволяє повністю усунути від спадкування.

Якщо застосовується українське право, за **ст. 1241 ЦК України** право на обов'язкову частку мають:

- малолітні діти спадкодавця;
- неповнолітні діти;
- повнолітні непрацездатні діти;
- непрацездатна вдова або вдівець;
- непрацездатні батьки.

Вони спадкують незалежно від змісту заповіту **половину частки, яка належала б кожному з них при спадкуванні за законом**.

Отже:

свобода заповіту → загальне правило;

обов'язкова частка → законодавче обмеження свободи заповіту.

Обов'язкова частка у міжнародному спадкуванні

Необхідно уникати типової помилки:

наявність серед спадкоємців громадянина України не означає автоматичного застосування ст. 1241 ЦК України.

Питання про:

- існування обов'язкової частки;
- коло осіб, які мають на неї право;

- її розмір;
- можливість її зменшення,

визначається **застосовним спадковим правом**.

Приклад

Спадкодавець – громадянин України, але мав останнє місце проживання у державі А і не обрав право України.

Якщо за ст. 70 застосовується право держави А, саме воно визначатиме правила захисту близьких спадкоємців.

Українська модель обов'язкової частки автоматично не застосовується.

Матеріальна дійсність заповідальних розпоряджень і форма заповіту

Необхідно відрізняти:

Форму заповіту

Регулюється спеціальною **ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Матеріальний зміст спадкування за заповітом

Визначається відповідним **спадковим статутом**.

Тому заповіт може бути:

- **формально дійсним**, але містити заповідальне розпорядження, яке не допускається застосовним спадковим правом;
- або, навпаки, містити допустимий за змістом припис, але потребувати окремої перевірки дотримання форми.

Формальна дійсність і допустимість змісту заповіту – **різні правові питання**.

Недійсність заповіту і перехід до спадкування за законом

Якщо застосовується українське право, ЦК України окремо регулює недійсність заповіту у **ст. 1257**.

У практиці нотаріального оформлення спадщини при визнанні заповіту недійсним спадкування відповідного майна відбувається за законом.

У міжнародній справі, однак, перед таким висновком необхідно встановити:

1. яке право регулює відповідне питання дійсності;
2. чи не застосовується спеціальна норма ст. 72;
3. які наслідки недійсності передбачає застосовне спадкове право.

Частина спадщини може залишитися не охопленою заповітом

Наявність заповіту не обов'язково означає, що вся спадщина переходить лише за заповітом.

Якщо заповіт охоплює тільки частину майна, щодо решти може діяти **спадкування за законом**.

Якщо застосовується право України, ст. 1245 ЦК України передбачає спадкування за законом частини спадщини, не охопленої заповітом. Серед осіб, які спадкують таку

частину, може бути і спадкоємець за заповітом, якщо він одночасно належить до відповідного кола спадкоємців за законом.

Отже, в одній спадковій справі можливе одночасне:

спадкування частини майна за заповітом + спадкування іншої частини за законом.

2. Спадкування за законом

Спадкування за законом застосовується у випадках, коли перехід спадщини не визначений або не повністю визначений чинним заповітом.

Якщо застосовується українське право, ст. 1223 ЦК України передбачає виникнення права на спадкування за законом, зокрема, у разі:

- відсутності заповіту;
- визнання заповіту недійсним;
- неприйняття спадщини спадкоємцями за заповітом;
- відмови від її прийняття;
- неохоплення заповітом усієї спадщини.

Система спадкування за законом врегульована главою 86 ЦК України.

Черговість спадкування за законом

Якщо застосовується право України, спадкоємці за законом одержують право на спадкування **почергово**.

Загальний принцип закріплено у **ст. 1258 ЦК України**.

Кожна наступна черга, як правило, одержує право на спадкування за відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття. ЦК передбачає п’ять основних черг спадкоємців.

Перша черга

За ст. 1261 ЦК України до першої черги належать:

- діти спадкодавця;
- той із подружжя, хто його пережив;
- батьки.

До дітей належать також особи, правовий статус яких як дітей спадкодавця визначений відповідно до законодавства про походження дитини та усиновлення.

Друга черга

За ст. 1262 ЦК України:

- рідні брати та сестри спадкодавця;
- баба та дід з боку матері;
- баба та дід з боку батька.

Третя черга

За ст. 1263 ЦК України:

- рідні дядько та тітка спадкодавця.

Четверта черга

За ст. 1264 ЦК України:

- особи, які проживали зі спадкодавцем **однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини**.

П'ята черга

За ст. 1265 ЦК України:

- інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно;
- утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

Таку систему черг підтверджує і виклад українського законодавства в офіційно опублікованому рішенні ЄСПЛ у справі *Maymulakhin and Markiv v. Ukraine*.

Українська черговість не є універсальною

Для міжнародного приватного права принципово важливо:

п'ять черг ЦК України застосовуються лише тоді, коли до відповідних спадкових відносин застосовується право України.

Іноземне право може:

- передбачати іншу кількість черг;
- віддавати перевагу пережившому подружжю;
- інакше визначати права дітей і батьків;
- застосовувати систему ступенів спорідненості;
- передбачати інші правила для фактичних партнерів;
- установлювати інший порядок розподілу спадщини.

Тому громадянство спадкоємця не дає підстав застосовувати українські черги спадкування.

Частки спадкоємців

Якщо застосовується українське право, за загальним правилом **частки спадкоємців за законом у спадщині є рівними**, якщо інше не випливає із закону або допустимої домовленості спадкоємців.

Водночас розмір фактичної частки може залежати від:

- спадкування за правом представлення;
- зміни черговості;
- наявності кількох спадкоємців;
- поділу спадкового майна;
- існування обов'язкової частки;

- одночасного спадкування за законом і за заповітом.

Ці питання визначаються матеріальними нормами застосовного спадкового права.

Право представлення

Українське право передбачає **спадкування за правом представлення** у ст. 1266 ЦК України.

Його сутність полягає в тому, що у встановлених законом випадках нащадки особи, яка могла б бути спадкоємцем, одержують ту частку спадщини, яка належала б їй, якби вона була живою на час відкриття спадщини.

Однак у справі з іноземним елементом саме застосовне спадкове право визначає:

- чи існує інститут права представлення;
- щодо яких родичів він діє;
- як розподіляється відповідна частка.

Зміна черговості спадкування

Якщо застосовується українське право, **ст. 1259 ЦК України** допускає у встановлених законом випадках зміну черговості одержання права на спадкування.

Отже, навіть у межах спадкування за законом українська система не завжди означає механічне застосування черг без винятків.

При застосуванні іноземного права необхідно перевіряти, чи передбачає воно аналогічний механізм.

Спадкування пережившим подружжям

У міжнародних спадкових відносинах необхідно відрізняти:

частку особи у спільному майні подружжя

і

частку, яку вона одержує як спадкоємець.

До спадщини входить лише те майно або та частка майна, яка належала самому спадкодавцю.

Тому перед визначенням спадкової частки пережившого подружжя іноді необхідно спочатку визначити:

1. який режим майна подружжя застосовується;
2. яка частина спільного майна належала померлому;
3. лише після цього – яка частина входить до складу спадщини.

Це особливо важливо, коли шлюб, місце проживання подружжя та майно пов’язані з різними державами.

Сімейний статус як попереднє питання

Визначення кола спадкоємців іноді залежить від іншого правового питання.

Наприклад, щоб установити, чи є особа:

- подружжям спадкодавця;

- дитиною;
- усиновленою особою;
- іншим родичем,

може бути необхідно спочатку визначити відповідний **сімейно-правовий статус**.

Таке питання може регулюватися не спадковим статутом, а іншою колізійною нормою.

Отже, у міжнародному спадкуванні можливе так зване **попереднє колізійне питання**:

спочатку визначаємо сімейний статус → потім застосовуємо спадкове право до встановленого статусу.

Спадкування за законом і нерухоме майно

Якщо до складу спадщини входить нерухомість, необхідно враховувати спеціальну ст. 71 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Це може призвести до ситуації, коли **коло спадкоємців або їхні частки щодо різних частин спадщини визначаються різними правопорядками**.

Приклад

Спадкодавець мав останнє місце проживання у державі А та залишив:

- рухоме майно у державі А;
- квартиру в Україні;
- будинок у державі Б.

Заповіту немає.

Тоді потенційно:

рухоме майно → право держави А за ст. 70;

квартира в Україні → право України за ст. 71;

будинок у державі Б → право держави Б за ст. 71.

Якщо ці правопорядки по-різному визначають коло спадкоємців або їхні частки, результати спадкування різних об'єктів можуть відрізнятися.

Це практичний прояв **розщеплення спадкового статуту**.

Спадкування за заповітом і нерухомість

Аналогічна ситуація можлива за наявності заповіту.

Навіть якщо спадкодавець здійснив *professio juris* та обрав право держави свого громадянства за ст. 70:

спеціальна ст. 71 щодо нерухомості зберігає пріоритет.

Отже, заповідальне розпорядження щодо іноземної нерухомості необхідно оцінювати не лише з погляду обраного загального спадкового права, а й з урахуванням права держави місцезнаходження цієї нерухомості.

Відумерла спадщина

Якщо немає спадкоємців за заповітом і за законом або вони не набувають спадщину, виникає питання про подальшу долю спадкового майна.

Якщо застосовується українське право, це питання регулюється **ст. 1277 ЦК України**, яка встановлює механізм визнання спадщини відумерлою.

У міжнародному приватному праві необхідно визначити:

- яке право регулює відповідне спадкове майно;
- який режим «безспадкового» майна встановлює це право;
- чи переходить майно територіальній громаді, державі або іншому суб'єкту.

Тому українське правило про відумерлість також не може автоматично застосовуватися до всієї міжнародної спадщини.

Спадкоємець за законом може одночасно бути спадкоємцем за заповітом

Ці статуси не є взаємовиключними.

Особа може:

- бути прямо призначена спадкоємцем у заповіті;
- одночасно входити до черги спадкоємців за законом;
- успадковувати заповідану частину за заповітом;
- а незаповідану частину – разом з іншими спадкоємцями за законом.

Український Порядок вчинення нотаріальних дій прямо враховує таку ситуацію.

Основне розмежування

Критерій	**Спадкування за заповітом**	**Спадкування за законом**
Безпосередня підстава	Воля спадкодавця	Припис закону
Коло спадкоємців	Визначає заповідач у межах застосовного права	Визначає застосовне право
Частки	Встановлює заповідач або визначає закон	Визначає закон
Основне обмеження	Імперативні норми, зокрема захист обов'язкових спадкоємців	Черговість та інші правила закону
Якщо охоплена не вся спадщина	Решта може спадкуватися за законом	Застосовується до незаповіданої частини
У міжнародній справі	Зміст визначає спадковий статут; форма – ст. 72	Коло, черги і частки визначає спадковий статут

Що визначає застосовне спадкове право

Незалежно від того, йдеться про спадкування за законом чи за заповітом, відповідний спадковий статут може визначати:

- коло спадкоємців;
- підстави закликання до спадкування;
- черговість;
- розмір часток;

- право представлення;
- усунення від спадкування;
- прийняття спадщини;
- відмову від спадщини;
- межі свободи заповіту;
- право на обов'язкову або іншу захищену частку;
- допустимість заповідальних розпоряджень;
- наслідки відсутності спадкоємців.

При цьому питання **форми заповіту** слід відокремлювати і вирішувати за ст. 72.

Практичний алгоритм

1. Встановити, яке право регулює відповідний спадковий об'єкт:

- ст. 70;
- ст. 71;
- міжнародний договір.

2. Встановити, чи існує заповіт.

3. Якщо заповіт є:

- перевірити його формальну дійсність за ст. 72;
- визначити матеріальні наслідки за спадковим статутом;
- перевірити межі свободи заповіту;
- встановити наявність захищених спадкоємців.

4. Встановити, чи охоплює заповіт всю спадщину.

5. Якщо заповіту немає, він недійсний або не охоплює частину майна – застосувати правила спадкування за законом відповідного правопорядку.

6. Визначити:

- коло спадкоємців;
- черговість;
- частки;
- право представлення;
- інші спеціальні правила.

7. Якщо спадщина складається з майна в різних державах – здійснити таку перевірку **окремо щодо кожного об'єкта, для якого діє інший спадковий статут**.

Узагальнення

Спадкування з іноземним елементом може здійснюватися:

за заповітом

або

за законом,

але конкретний зміст цих інститутів визначається **застосовним спадковим правом**, а не автоматично ЦК України.

Якщо застосовується право України:

за заповітом → пріоритет волі спадкодавця, обмежений, зокрема, правом на обов'язкову частку;

за законом → почергове закликання спадкоємців відповідно до статей 1258–1265 ЦК України.

У міжнародному спадкуванні особливо важливі три правила:

1. Форма заповіту → ст. 72 Закону «Про міжнародне приватне право».

2. Матеріальний зміст спадкування → відповідний спадковий статут.

3. Різні об'єкти спадщини можуть підпорядковуватися різним правопорядкам.

Для швидкого повторення

Заповіт є → перевіряємо форму → визначаємо спадковий статут → застосовуємо правила про зміст заповіту та його межі.

Заповіту немає / він не діє / не охоплює все майно → застосовуємо спадкування за законом відповідного правопорядку.

Іноземний елемент → українські черги спадкоємців та українська обов'язкова частка застосовуються тільки тоді, коли колізійна норма привела до права України.

Міжнародні договори України у сфері спадкових відносин та їх співвідношення з національними колізійними нормами

Значення міжнародних договорів для регулювання спадкування з іноземним елементом

Національні колізійні норми статей 70–72 Закону України «Про міжнародне приватне право» не є єдиним джерелом регулювання міжнародних спадкових відносин.

Якщо спадкова справа пов'язана з іноземною державою, необхідно насамперед встановити, **чи діє між Україною та цією державою міжнародний договір**, який регулює відповідні відносини.

Міжнародні договори можуть установлювати спеціальні правила щодо:

- права, яке застосовується до спадкування;
- спадкування рухомого та нерухомого майна;
- заповідальної здатності;
- форми заповіту;
- компетенції органів у спадкових справах;
- переходу спадщини за відсутності спадкоємців;
- правового становища спадкоємців;
- міжнародної правової допомоги;
- визнання документів;
- реєстрації та пошуку заповітів.

Тому практичний алгоритм починається не зі ст. 70 Закону, а з питання:

чи існує чинний міжнародний договір, застосовний до конкретної спадкової справи?

Місце міжнародного договору в системі джерел

Частина перша ст. 9 Конституції України встановлює, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є **частиною національного законодавства України**.

Спеціальне правило закріплене у **ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право»**:

«Якщо міжнародним договором України передбачено інші правила… застосовуються правила цього міжнародного договору».

Аналогічний принцип передбачає **ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»**: якщо чинний міжнародний договір установлює інші правила, ніж відповідний акт законодавства України, застосовуються правила міжнародного договору.

Отже, для міжнародного приватного права діє схема:

чинний міжнародний договір містить спеціальну норму → застосовується міжнародний договір;

договір відсутній або не регулює конкретне питання → застосовуються національні колізійні норми.

Міжнародний договір не скасовує весь Закон «Про міжнародне приватне право»

Пріоритет міжнародного договору не означає, що за його наявності Закон України «Про міжнародне приватне право» взагалі не застосовується.

Необхідно встановити, **які саме питання врегульовані міжнародним договором**.

Наприклад, договір може визначати:

- право, застосовне до рухомого і нерухомого майна;
- компетентний орган;
- форму заповіту;

але не регулювати інше питання, необхідне для вирішення конкретної справи.

Тоді можливе **паралельне застосування**:

міжнародний договір → до врегульованого ним питання;

національне колізійне право → до питання, яке договором не охоплено.

Отже, міжнародний договір має не абстрактний, а **предметний пріоритет**.

Основні групи міжнародних договорів у сфері спадкування

Для України найбільше значення мають:

1. **багатосторонні конвенції**, присвячені окремим аспектам заповіту;
2. **двосторонні договори про правову допомогу та правові відносини**, які містять спеціальні розділи про спадкові справи.

1. Гаазька конвенція 1961 року про форму заповітів

Україна є учасницею **Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів**, укладеної в Гаазі 5 жовтня 1961 року.

Україна приєдналася до Конвенції Законом від 17 грудня 2009 року № 1772-VI; для України вона набула чинності **14 травня 2011 року**.

Ця Конвенція має спеціальний предмет:

вона регулює не спадкування загалом, а саме формальну дійсність заповідальних розпоряджень.

Альтернативні прив'язки Гаазької конвенції

За ст. 1 Конвенції заповіт визнається дійсним щодо форми, якщо він відповідає внутрішньому праву хоча б одного з передбачених правопорядків, зокрема:

- місця складення заповіту;
- держави громадянства заповідача;
- його доміцилію;
- звичайного місця проживання;
- щодо нерухомості – держави місцезнаходження нерухомого майна.

Таким чином, Конвенція виходить із принципу **favor testamenti** – максимально можливого збереження формальної дійсності заповіту.

Цей підхід близький до логіки ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право», але у конкретній міжнародній справі необхідно перевіряти саме **сферу дії Конвенції та її положення**, а не механічно замінювати їх ст. 72.

Співвідношення Гаазької конвенції і ст. 72 Закону

Якщо відносини підпадають під сферу застосування Гаазької конвенції 1961 року:

Конвенція → спеціальний міжнародно-договірний режим форми заповіту.

Стаття 72 Закону:

→ застосовується у частині, яка не суперечить міжнародному договору або не охоплена ним.

Для ЄДКІ важливо:

Гаазька конвенція 1961 р. ≠ загальний міжнародний акт про спадкування.

Вона не визначає:

- загальний спадковий статут;
- коло спадкоємців;
- черговість;
- розмір часток;
- матеріальний зміст заповіту.

Її основний предмет – **форма заповідальних розпоряджень**.

2. Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів 1972 року

Україна також є учасницею **Конвенції про запровадження системи реєстрації заповітів**, укладеної в межах Ради Європи в Базелі 16 травня 1972 року.

Конвенцію ратифіковано Україною Законом № 2490-VI від 10 липня 2010 року; для України вона набула чинності **31 грудня 2010 року**.

Її призначення відрізняється від Гаазької конвенції 1961 року.

Базельська конвенція спрямована на створення механізму, який дозволяє:

- реєструвати відомості про заповіти;
- забезпечувати можливість виявлення заповіту після смерті особи;
- обмінюватися відповідною інформацією між державами-учасницями.

В Україні у 2026 році порядок функціонування Спадкового реєстру окремо враховує заповіти, зареєстровані в іноземній державі відповідно до цієї Конвенції.

Що Базельська конвенція не визначає

Конвенція 1972 року не встановлює:

- яке право застосовується до спадкування;
- хто є спадкоємцем;
- які частки отримують спадкоємці;
- чи є заповіт матеріально дійсним;
- який правопорядок регулює спадкування нерухомості.

Отже:

Гаазька конвенція 1961 → формальна дійсність заповіту;

Базельська конвенція 1972 → міжнародна система реєстрації та пошуку заповітів.

Ці два договори не слід змішувати.

3. Двосторонні договори України про правову допомогу

Найширше регулювання спадкових відносин традиційно містять **двосторонні договори України про правову допомогу та правові відносини**.

Станом на 2026 рік чинними залишаються, зокрема, відповідні договори України з:

- Польщею;
- Литвою;
- Латвією;
- Естонією;
- Республікою Молдова;
- Грузією;
- Узбекистаном;
- іншими державами.

Важливо: **зміст таких договорів не є повністю однаковим**.

Тому не можна вивести одну універсальну колізійну формулу для всіх двосторонніх договорів.

Для кожної конкретної держави необхідно:

знайти чинний договір → перевірити його спадковий розділ → застосувати саме його положення.

Договір України з Польщею як показовий приклад

Особливо наочно співвідношення міжнародного договору і Закону «Про міжнародне приватне право» можна показати на **Договорі між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 року**.

Договір є чинним.

Він містить окремий **Розділ IV «Спадкові справи»**, який регулює:

- рівність спадкових прав громадян двох держав;
- застосовне право;
- перехід спадщини за відсутності спадкоємців;
- заповіт;
- відкриття та оголошення заповіту;
- компетенцію органів у спадкових справах.

Принцип рівності спадкових прав

За ст. 36 українсько-польського Договору громадяни однієї Договірної Сторони можуть одержувати спадщину на території іншої сторони **на тих самих умовах, що й її громадяни**.

Отже, договір закріплює **національний режим у спадкових відносинах** між громадянами України та Польщі.

Спадкування рухомого майна за українсько-польським Договором

Стаття 37 Договору встановлює спеціальну колізійну норму:

спадкування рухомого майна → законодавство держави, громадянином якої був спадкодавець у момент смерті.

Це принципово відрізняється від ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Закон України

останнє місце проживання спадкодавця.

Договір з Польщею

громадянство спадкодавця на момент смерті – щодо рухомого майна.

Саме тут найбільш чітко проявляється пріоритет міжнародного договору.

Приклад

Громадянин України мав останнє місце проживання у Польщі та залишив рухоме майно.

Якби застосовувалася лише ст. 70 Закону:

останнє місце проживання – Польща → польське право.

Але якщо спадкові відносини підпадають під українсько-польський Договір:

рухоме майно → громадянство спадкодавця → право України.

Отже:

міжнародний договір змінює результат, який був би отриманий за національною колізійною нормою.

Спадкування нерухомості за Договором з Польщею

Щодо нерухомості ст. 37 Договору застосовує:

право держави, на території якої знаходиться нерухоме майно – lex rei sitae.

У цій частині договірна модель збігається із загальною логікою **ст. 71 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Отже, можливі дві ситуації:

Норми збігаються

→ міжнародний договір і Закон приводять до того самого правопорядку.

Норми відрізняються

→ застосовується міжнародний договір.

Заповіт за українсько-польським Договором

Стаття 39 Договору окремо регулює:

- здатність скласти або скасувати заповіт;
- правові наслідки недоліків волевиявлення;
- форму складення або скасування заповіту.

Здатність пов'язується з **громадянством заповідача у момент складення або скасування заповіту**.

Щодо форми договір установлює спеціальні критерії та допускає збереження її дійсності, зокрема, за правом місця вчинення відповідного акта.

Тому у відносинах між Україною та Польщею не можна автоматично починати зі ст. 72 Закону – спочатку потрібно перевірити **ст. 39 міжнародного Договору**.

Компетенція органів

Двосторонні договори можуть визначати не лише застосовне право, а й **компетенцію органів у спадковій справі**.

Наприклад, ст. 41 українсько-польського Договору пов'язує:

- спадкові справи щодо рухомого майна – переважно з органами держави громадянства спадкодавця;
- справи щодо нерухомості – з органами держави її місцезнаходження.

Це ще раз показує необхідність розмежовувати:

колізійне право → яке право застосовується;

міжнародна компетенція → орган якої держави веде справу.

Міжнародний договір може регулювати обидва питання одночасно.

Не можна автоматично переносити польську модель на інші договори

Українсько-польський Договір є зручним прикладом, але не універсальним шаблоном.

Договори з Литвою, Латвією, Молдовою, Грузією та іншими державами також є чинними, однак **формулювання конкретних колізійних норм, компетенції органів та процедур правової допомоги потрібно перевіряти окремо за текстом відповідного договору**.

Для практики це означає:

назва держави → конкретний міжнародний договір → конкретна стаття → лише потім висновок про застосовне право.

Мінська конвенція 1993 року: важливе актуальне уточнення

У старих підручниках і навчальних матеріалах часто посилаються на **Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року** – так звану Мінську конвенцію.

Таке посилання для сучасного українського права потребує обов'язкового уточнення.

Законом України від **1 грудня 2022 року № 2783-IX** Україна:

- зупинила дію Конвенції та Протоколу до неї у відносинах з Російською Федерацією та Республікою Білорусь;
- прийняла рішення про вихід із Конвенції та Протоколу.

29 грудня 2023 року Мінська конвенція 1993 року і Протокол до неї припинили дію для України. Офіційна база Верховної Ради позначає їх як такі, що втратили чинність.

Отже, станом на 2026 рік:

Мінська конвенція 1993 року не є чинним джерелом регулювання міжнародних спадкових відносин для України.

Це важлива відмінність між сучасним станом права і значною частиною старої навчальної літератури.

Що застосовується замість Мінської конвенції

У відносинах із відповідними державами необхідно перевіряти:

- чинні **двосторонні договори України**;
- інші чинні багатосторонні конвенції;
- за відсутності договору – Закон України «Про міжнародне приватне право» та процесуальне законодавство.

Після припинення для України дії Мінської конвенції офіційні роз'яснення прямо вказували, що правове співробітництво, зокрема з Молдовою, Грузією, Узбекистаном та іншими державами, здійснюється на підставі чинних двосторонніх договорів і багатосторонніх міжнародних інструментів.

Співвідношення міжнародного договору зі статтями 70–72 Закону

Доцільно використовувати таку схему.

Питання	**Якщо міжнародного договору немає**	**Якщо є спеціальна договірна норма**
Загальний спадковий статут	**Ст. 70 Закону**	**Міжнародний договір**
Нерухомість	**Ст. 71**	Спеціальне правило договору
Реєстроване майно	**Ст. 71**	Перевіряється договір
Здатність скласти заповіт	**Ст. 72**	Спеціальна норма договору
Форма заповіту	**Ст. 72**	Гаазька конвенція 1961 р. або інший застосовний договір
Компетенція органів	Національні процесуальні правила	Спеціальне правило договору
Реєстрація заповіту	Національне законодавство	Базельська конвенція 1972 р. у межах її дії

Якщо міжнародний договір і Закон містять однакові правила

Не завжди міжнародний договір «змінює» національну норму.

Наприклад:

ст. 71 Закону → нерухомість спадкується за lex rei sitae;

українсько-польський Договір → також lex rei sitae.

У такому разі результат збігається.

Однак методологічно правильним залишається:

спочатку встановити наявність міжнародного договору, а вже потім порівнювати його з національним законом.

Якщо договір регулює лише частину питання

Наприклад, міжнародний договір може встановити колізійну прив’язку щодо спадкування, але не врегулювати:

- встановлення змісту іноземного права;
- застереження про публічний порядок;
- порядок застосування імперативних норм.

У такій ситуації відповідні загальні механізми Закону України «Про міжнародне приватне право» можуть продовжувати застосовуватися.

Отже:

договірний режим не існує ізольовано від усієї системи міжнародного приватного права.

Кілька міжнародних договорів одночасно

Теоретично одна ситуація може підпадати під сферу кількох міжнародних договорів, наприклад:

- двостороннього договору про правову допомогу;
- Гаазької конвенції щодо форми заповіту;
- Конвенції про реєстрацію заповітів.

Це не обов'язково створює суперечність, оскільки договори можуть регулювати **різні аспекти однієї спадкової справи**.

Наприклад:

двосторонній договір → загальний спадковий статут;

Гаазька конвенція → форма заповіту;

Базельська конвенція → реєстрація та виявлення заповіту.

Якщо ж два договори справді регулюють одне й те саме питання по-різному, необхідно аналізувати:

- їх сферу дії;
- колізійні положення самих договорів;
- час укладення;
- спеціальний характер норм;
- загальні правила міжнародного договірного права.

Не слід автоматично виходити лише з формули «новіший договір завжди скасовує старий».

Практичний алгоритм

1. Встановити всі держави, з якими пов'язана спадкова справа.

2. Перевірити, чи існує між Україною та відповідною державою **чинний міжнародний договір**.

3. Перевірити:

- чи набрав він чинності;
- чи не припинена або не зупинена його дія;
- чи поширюється він на конкретні держави та осіб;
- чи охоплює саме спадкові відносини.

4. Визначити, яке конкретно питання регулює договір:

- рухоме майно;
- нерухомість;
- заповіт;
- форму;
- компетенцію;
- реєстрацію;
- правову допомогу.

5. Якщо договір містить спеціальну норму, що відрізняється від Закону:

→ застосувати міжнародний договір.

6. Якщо договір не регулює певне питання:

→ застосувати відповідну національну колізійну норму.

7. Окремо перевірити чинність Гаазької конвенції 1961 року щодо форми заповіту та Базельської конвенції 1972 року щодо реєстрації заповітів.

8. Не використовувати Мінську конвенцію 1993 року як чинне джерело для України після **29 грудня 2023 року**.

Узагальнення

Міжнародні договори України є одним із ключових джерел регулювання спадкових відносин з іноземним елементом.

Основний принцип закріплено у **ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право»**:

якщо міжнародний договір установлює інше правило → застосовується міжнародний договір.

У сфері спадкування особливе значення мають:

- **Гаазька конвенція 1961 року** – форма заповітів;
- **Базельська конвенція 1972 року** – система реєстрації заповітів;
- **двосторонні договори України про правову допомогу** – застосовне право, спадкування рухомого й нерухомого майна, заповіти, компетенція органів та інші питання.

Для швидкого повторення

Міжнародний договір є і регулює питання → ДОГОВІР.

Договору немає / питання ним не врегульовано → ст. 70–72 Закону «Про міжнародне приватне право».

Польща: рухоме майно → громадянство спадкодавця; нерухомість → lex rei sitae.

Гаага 1961 → форма заповіту.

Базель 1972 → реєстрація заповітів.

Мінська конвенція 1993 → для України припинила дію 29.12.2023.

Ключовий практичний принцип:

спочатку перевіряємо міжнародний договір і його чинність → потім звертаємося до національної колізійної норми.

Практичні питання оформлення спадкових прав, якщо спадкодавець, спадкоємці або спадкове майно пов'язані з різними державами

Загальний підхід до оформлення міжнародної спадщини

У спадковій справі з іноземним елементом недостатньо встановити факт смерті спадкодавця та коло потенційних спадкоємців. На практиці необхідно послідовно вирішити **кілька різних правових питань**:

1. **який орган компетентний** оформлювати спадщину;

2. **право якої держави застосовується** до конкретного спадкового питання;
3. де знаходяться окремі об'єкти спадщини;
4. чи існує міжнародний договір України з відповідною державою;
5. які документи повинні бути подані;
6. чи потребують іноземні документи апостиля або консульської легалізації;
7. яким чином підтверджується зміст іноземного права;
8. чи необхідно окремо оформлювати спадкові права у державі місцезнаходження майна.

Тому міжнародну спадкову справу доцільно розглядати не як одну формальну процедуру, а як **сукупність взаємопов'язаних спадкових, колізійних, нотаріальних, реєстраційних і процесуальних дій**.

Перше завдання – скласти «карту» міжнародної спадщини

До початку оформлення доцільно встановити всі юридично значущі зв'язки.

Щодо спадкодавця:

- громадянство;
- останнє місце проживання;
- місце смерті;
- наявність кількох громадянств;
- наявність заповіту;
- можливий вибір застосовного права у заповіті.

Щодо спадкоємців:

- громадянство;
- місце проживання;
- родинний або сімейний зв'язок зі спадкодавцем;
- підстава спадкування – закон або заповіт;
- перебування в Україні або за кордоном.

Щодо майна:

- вид кожного об'єкта;
- місцезнаходження;
- держава реєстрації;
- наявність правовстановлюючих документів;
- обтяження;
- належність до спільного майна подружжя.

Після цього формується схема:

спадкодавець → спадкоємці → кожний окремий об'єкт → відповідна держава → міжнародний договір → застосовне право → компетентний орган.

1. Визначення права, що застосовується

Перша юридична операція – не пошук нотаріуса, а правильне визначення **спадкового статуту**.

Для цього послідовно перевіряються:

1. міжнародний договір України;

2. ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» – загальний спадковий статут;

3. ст. 71 – нерухомість і майно, що підлягає державній реєстрації в Україні;

4. ст. 72 – заповідальна здатність і форма заповіту.

Таким чином, практична помилка полягає у спробі оформити всю міжнародну спадщину **виключно за ЦК України**, не визначивши попередньо застосовне право.

2. Застосовне право і місце оформлення спадщини – не одне й те саме

Необхідно чітко розрізняти:

lex successionis – право, що регулює спадкові відносини;

міжнародну компетенцію – органи якої держави можуть діяти у спадковій справі;

місце вчинення нотаріальних дій – де фактично оформлюється спадкова справа.

Те, що до спадкових відносин застосовується право певної держави, **не означає автоматично**, що тільки її органи можуть оформити всі об'єкти спадщини.

І навпаки, український нотаріус у відповідних випадках може бути зобов'язаний застосувати **норми іноземного матеріального права**.

Закон України «Про нотаріат» прямо передбачає, що нотаріуси відповідно до законодавства України та міжнародних договорів застосовують норми іноземного права.

3. Місце відкриття спадщини за українським правом

За чинною **ст. 1221 ЦК України**:

місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Якщо воно невідоме – застосовуються додаткові критерії, пов'язані з місцезнаходженням нерухомого майна або основної його частини, а за його відсутності – основної частини рухомого майна.

Якщо останнє місце проживання спадкодавця знаходилося на території іноземної держави, ст. 1221 прямо відсилає до Закону України «Про міжнародне приватне право».

Важливе розмежування

Для міжнародної спадкової справи:

останнє місце проживання може одночасно мати значення для визначення застосовного права за ст. 70 і для визначення місця відкриття спадщини, але це різні юридичні питання.

4. Заведення спадкової справи в Україні

При зверненні спадкоємця нотаріус встановлює, зокрема:

- факт смерті спадкодавця;
- час і місце відкриття спадщини;

- коло спадкоємців;
- наявність заповіту;
- склад спадкового майна;
- його місцезнаходження;
- необхідність охорони майна.

Спадкова справа реєструється у **Спадковому реєстрі**.

Перед видачею свідоцтва нотаріус перевіряє:

- факт смерті;
- час і місце відкриття спадщини;
- підстави для спадкування;
- належне прийняття спадщини;
- склад спадкового майна.

5. Основні документи

Конкретний перелік залежить від обставин справи та виду майна, однак практично можуть знадобитися:

Документи про спадкодавця

- свідоцтво або інший офіційний документ про смерть;
- документи щодо останнього місця проживання;
- документи про громадянство, якщо воно має колізійне значення;
- заповіт, якщо він існує.

Документи спадкоємця

- паспортний документ;
- документи про родинні відносини;
- свідоцтво про шлюб;
- документи про народження;
- документи про усиновлення;
- інші документи, що підтверджують правовий статус.

Документи щодо майна

- правовстановлюючі документи;
- відомості з державних реєстрів;
- документи про державну реєстрацію транспортного засобу;
- банківські документи;
- корпоративні документи;
- документи щодо земельної ділянки;
- документи про обтяження.

При відкритті спадкової справи нотаріус повинен надати спадкоємцеві письмову довідку щодо документів, необхідних для подальшого оформлення спадщини.

6. Смерть зареєстрована за кордоном

Якщо смерть спадкодавця зареєстрована компетентним органом іноземної держави, українському нотаріусу подається **відповідний іноземний документ про смерть**.

Чинний Порядок вчинення нотаріальних дій прямо передбачає:

якщо смерть зареєстрована за кордоном, подається документ компетентного іноземного органу, який повинен бути дійсним в Україні та, за загальним правилом, належним чином легалізованим, **якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором**.

7. Три режими використання іноземних документів

При поданні документа, виданого за кордоном, необхідно визначити, **який режим його визнання діє між Україною та державою походження документа**.

Варіант 1. Без додаткової легалізації

Таке можливе, якщо міжнародний договір України прямо звільняє відповідні документи від легалізації.

Наприклад, окремі договори про правову допомогу передбачають взаємне прийняття офіційних документів без додаткового посвідчення.

Варіант 2. Апостиль

Якщо між Україною та державою походження документа діє **Гаазька конвенція 1961 року, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів**, замість консульської легалізації застосовується **апостиль**.

Апостиль підтверджує автентичність підпису, статус особи, яка підписала документ, та, за необхідності, автентичність печатки або штампа.

Варіант 3. Консульська легалізація

Якщо немає міжнародного договору про звільнення від легалізації і не застосовується режим апостиля, використовується **консульська легалізація**.

Закон України «Про нотаріат» встановлює загальне правило, що іноземні офіційні документи приймаються нотаріусами після легалізації, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором.

Схема перевірки іноземного документа

Ситуація	**Що необхідно**
Є договір про звільнення від легалізації	**Легалізація не потрібна**
Діє Гаазька конвенція 1961 р.	**Апостиль**
Немає договору та режиму апостиля	**Консульська легалізація**
Документ іноземною мовою	Додатково вирішується питання **перекладу українською**

8. Переклад документів

Іноземний документ, який використовується у нотаріальному провадженні в Україні, практично потребує належного перекладу українською мовою.

Закон України «Про нотаріат» передбачає:

- нотаріус може засвідчити правильність перекладу, якщо володіє відповідними мовами;
- якщо нотаріус не володіє мовою, переклад виконує перекладач, а нотаріус засвідчує **справжність його підпису**.

Отже:

апостиль або легалізація ≠ переклад.

Це різні юридичні операції.

9. Важливе розмежування: апостиль не підтверджує зміст документа

Апостиль підтверджує походження офіційного документа, але сам по собі **не встановлює достовірність викладених у ньому матеріальних фактів** і не визначає застосовне право.

Тому:

апостиль → автентичність офіційного документа;

переклад → доступність його змісту українською мовою;

колізійна норма → право, яке потрібно застосувати;

матеріальне право → юридичні наслідки документа.

10. Якщо спадкоємець перебуває за кордоном

Перебування спадкоємця за межами України саме по собі не позбавляє його можливості взяти участь в українському спадковому провадженні.

Чинний Порядок передбачає, що заява про прийняття спадщини або відмову від неї є **особистою заявою спадкоємця**.

Водночас особиста заява не означає, що спадкоємець обов'язково повинен фізично прибути в Україну.

Заява може бути надіслана поштою. Якщо підпис на ній не засвідчений нотаріально, нотаріус приймає її і заводить спадкову справу, але спадкоємець повинен надалі надіслати **належно оформлену заяву з нотаріально засвідченим підписом** або прибути особисто.

Практично особа за кордоном може оформити заяву:

- у компетентного іноземного нотаріуса з подальшим виконанням вимог щодо апостиля/легалізації;
- у консульській установі України – у межах її компетенції.

Заява про прийняття спадщини і представництво

Необхідно розрізняти:

особисте волевиявлення про прийняття спадщини

і

подальше представництво при оформленні спадкових прав.

Заява про прийняття спадщини є особистою.

Водночас після належного прийняття спадщини окремі подальші юридичні та організаційні дії можуть здійснюватися через представника за належно оформленою довіреністю, якщо це допускається законом.

Тому не слід ототожнювати:

«спадкоємець не перебуває в Україні»

з

«спадщина не може бути оформлена в Україні».

11. Строк прийняття спадщини

За українською нотаріальною процедурою загальний строк для прийняття спадщини або відмови від її прийняття становить **шість місяців**.

Чинний Порядок прямо передбачає:

«Для прийняття спадщини чи відмови від прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців…»

Тому перебування спадкоємця за кордоном не є підставою ігнорувати строк.

Практично доцільно оформити і направити заяву **якомога раніше**, оскільки додатковий час може бути потрібний для:

- нотаріального посвідчення;
- апостиля;
- пересилання;
- перекладу;
- виправлення документів.

Важливе застереження щодо міжнародної спадщини

Шестимісячний строк є правилом українського спадкового і нотаріального провадження.

Якщо окрема частина спадщини оформлюється в іноземній державі, необхідно **окремо перевірити строки та способи прийняття спадщини за правом цієї держави**.

Іноземний правопорядок може:

- встановлювати інший строк;
- не вимагати спеціальної заяви;
- застосовувати презумпцію прийняття;
- передбачати інший механізм відмови.

Отже:

шість місяців в Україні ≠ універсальний міжнародний строк.

12. Встановлення змісту іноземного права

Якщо українська колізійна норма або міжнародний договір приводить до застосування іноземного права, необхідно встановити **його реальний зміст**, а не використовувати приблизне уявлення про нього.

Стаття 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає, що суд або інший компетентний орган встановлює зміст норм іноземного права відповідно до:

- офіційного тлумачення;
- практики застосування;
- доктрини відповідної держави.

Для цього він може:

- звернутися до Міністерства юстиції України;
- звернутися до компетентних органів та установ в Україні або за кордоном;
- залучити експертів.

Учасники справи також мають право подавати документи щодо змісту іноземного права.

Якщо, незважаючи на вжиті заходи, зміст іноземного права **не встановлено в розумний строк**, застосовується право України.

Практичний наслідок

Якщо, наприклад, загальний спадковий статут – право Франції, український нотаріус або суд не повинен просто застосовувати українські правила про:

- п'ять черг спадкоємців;
- обов'язкову частку;
- прийняття спадщини;
- розподіл спадкових часток.

Необхідно встановити **відповідні норми французького спадкового права**.

13. Якщо спадкове майно знаходиться у кількох державах

Це одна з найскладніших практичних ситуацій.

Приклад

Спадкодавець:

- проживав у Німеччині;
- був громадянином України;
- мав квартиру в Україні;
- будинок в Іспанії;
- банківський рахунок у Німеччині;
- автомобіль, що підлягає реєстрації в Україні.

У такій справі слід створити **окрему правову карту щодо кожного об'єкта**.

Об'єкт	**Основне питання**
Рухоме майно	Загальний спадковий статут / міжнародний договір
Квартира в Україні	Спеціальна ст. 71 → право України
Будинок в Іспанії	Ст. 71 → право Іспанії

Автомобіль, що підлягає реєстрації в Україні	Ст. 71 → право України
Банківський рахунок	Загальний спадковий статут + правила банку і держави його знаходження

У результаті можуть виникнути **кілька паралельних процедур**.

14. Українське свідоцтво про спадщину не завжди достатнє для майна за кордоном

Свідоцтво про право на спадщину, видане українським нотаріусом, підтверджує спадкові права відповідно до українського нотаріального провадження.

Однак наявність такого свідоцтва **не означає автоматичної державної реєстрації права на нерухомість в іншій державі**.

Іноземна держава може вимагати:

- апостиль або інший спосіб посвідчення документа;
- переклад;
- визнання документа;
- місцеве спадкове провадження;
- окреме рішення суду;
- місцевий спадковий документ;
- реєстрацію права у відповідному реєстрі.

Отже:

українське свідоцтво → доказ спадкових прав;

але

реалізація права за кордоном → за процедурою відповідної іноземної держави.

15. Іноземний спадковий документ і майно в Україні

Аналогічно документ, виданий іноземним нотаріусом, судом або іншим компетентним органом, не слід автоматично прирівнювати до завершеної державної реєстрації права власності в Україні.

Необхідно окремо перевірити:

1. чи визнається документ в Україні;
2. чи потрібний апостиль або легалізація;
3. чи потрібний переклад;
4. чи достатній він для відповідної нотаріальної дії;
5. чи необхідне додаткове оформлення спадщини в Україні;
6. чи підлягає право державній реєстрації в українському реєстрі.

За ст. 13 Закону України «Про міжнародне приватне право» документи, видані уповноваженими органами іноземних держав, визнаються дійсними в Україні після легалізації, **якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України**.

16. Іноземний документ і іноземне судове рішення – різні категорії

Необхідно розмежовувати:

іноземний офіційний документ

та

рішення іноземного суду.

Наприклад:

- свідоцтво про смерть;
- свідоцтво про шлюб;
- нотаріальний заповіт

є офіційними документами.

Натомість рішення іноземного суду про:

- право на спадщину;
- встановлення родинного зв'язку;
- недійсність заповіту;
- поділ спадкового майна

може потребувати **окремої процедури визнання**, якщо від нього в Україні повинні настати юридичні наслідки.

Тому:

апостиль на судовому рішенні ≠ його процесуальне визнання в Україні.

Апостиль стосується автентичності документа, а визнання рішення – його **юридичної сили на території України**.

17. Нерухомість за кордоном

Якщо до спадщини входить іноземна нерухомість, ключове практичне правило:

спадкування нерухомості → право держави її місцезнаходження.

Тому спадкоємцю необхідно перевірити саме право відповідної держави щодо:

- кола спадкоємців;
- необхідних документів;
- місцевого нотаріуса або суду;
- строків;
- обов'язкової частки;
- податків;
- державної реєстрації.

Навіть якщо інша частина спадщини оформлюється в Україні, щодо іноземної нерухомості може бути потрібне **окреме місцеве провадження**.

18. Банківські рахунки та інші фінансові активи

Якщо спадкодавець мав рахунок в іноземному банку, необхідно розмежувати:

- спадкове право на відповідні кошти;
- правила конкретної держави;
- вимоги банку щодо підтвердження повноважень спадкоємця.

Банк може вимагати:

- свідоцтво про смерть;
- документ про спадкові права;
- переклад;
- апостиль;
- податкові документи;
- інші докази, передбачені місцевим правом.

Тому навіть після визначення спадкоємця за *lex successionis* практичне отримання активу здійснюється з урахуванням **регуляторних і процедурних правил держави знаходження фінансової установи**.

19. Спільне майно подружжя

До початку розподілу спадщини інколи необхідно встановити:

яка частина майна взагалі належала спадкодавцеві.

Якщо майно було спільним майном подружжя, спочатку вирішується питання про:

- режим майна подружжя;
- частку пережившого подружжя;
- частку померлого.

Лише частка спадкодавця входить до спадщини.

У міжнародній ситуації це може вимагати застосування **окремої сімейно-правової колізійної норми**, тобто право, що визначає режим майна подружжя, і право, що регулює спадкування, можуть не збігатися.

20. Податкові наслідки

Податкові питання не слід включати до спадкового статуту автоматично.

Спадкування може породжувати:

- податок на спадщину;
- податок на дохід;
- реєстраційні платежі;
- місцеві збори,

залежно від держави.

Отже, якщо спадщина пов'язана з кількома державами, податковий режим перевіряється **окремо за публічним правом відповідних держав та застосовними міжнародними договорами**.

Право, що регулює спадкування ≠ право, що визначає всі податкові наслідки.

Практичний комплексний алгоритм

Етап 1. Встановити міжнародні зв'язки

Визначити:

- громадянство спадкодавця;
- останнє місце проживання;
- громадянство і місце проживання спадкоємців;
- місцезнаходження кожного об'єкта;
- державу реєстрації майна;
- місце складення заповіту.

Етап 2. Перевірити міжнародні договори

Для кожної пов'язаної держави з'ясувати:

- чи існує чинний договір з Україною;
- чи містить він спадкові норми;
- чи встановлює спеціальну компетенцію;
- чи спрощує використання документів.

Етап 3. Визначити застосовне право

Застосувати послідовно:

міжнародний договір → ст. 70 → ст. 71 → ст. 72.

Етап 4. Визначити компетентний орган

Окремо встановити:

- чи може діяти український нотаріус;
- чи потрібен іноземний нотаріус або суд;
- чи необхідні паралельні провадження.

Етап 5. Не пропустити строки

Якщо спадщина оформлюється в Україні:

загальний строк прийняття → 6 місяців.

Для майна за кордоном – окремо перевірити місцеві строки.

Етап 6. Зібрати документи

Насамперед:

- смерть;
- особа спадкоємця;
- спорідненість;
- заповіт;
- право власності спадкодавця;
- інформація про місцезнаходження майна.

Етап 7. Підготувати іноземні документи

Перевірити:

без легалізації / апостиль / консульська легалізація → переклад українською.

Етап 8. Встановити зміст іноземного права

Якщо колізійна норма відсилає до іноземного правопорядку – застосувати механізм **ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Етап 9. Оформити кожний об'єкт

Не виходити з припущення, що один спадковий документ автоматично достатній для:

- української нерухомості;
- іноземної нерухомості;
- банківського рахунку;
- транспортного засобу;
- корпоративного активу.

Етап 10. Завершити реєстраційні процедури

Отримання спадкового документа та державна реєстрація права – **не тотожні етапи**.

Після оформлення спадщини необхідно здійснити передбачену відповідним правом:

- реєстрацію нерухомості;
- перереєстрацію транспортного засобу;
- переоформлення корпоративних прав;
- доступ до рахунків тощо.

Типова практична ситуація

Факти

Громадянин України:

- останні роки проживав у Німеччині;
- помер у Німеччині;
- мав квартиру у Києві;
- будинок у Польщі;
- банківський рахунок у Німеччині;
- спадкоємці проживають в Україні;
- заповіт складено в Німеччині.

Послідовність аналізу

1. Перевірити міжнародні договори України з Німеччиною та Польщею, релевантні до конкретних питань.

2. Встановити загальний спадковий статут за ст. 70.

3. Щодо квартири в Україні застосувати спеціальне правило ст. 71.

4. Щодо будинку в Польщі – право Польщі як *lex rei sitae*.

5. Заповіт перевірити окремо за ст. 72 та відповідним міжнародним договором.

6. Німецьке свідоцтво про смерть та інші документи оформити для використання в Україні відповідно до режиму міжнародного визнання документів.

7. Для польської нерухомості здійснити дії, необхідні за польським правом.

8. Для німецького банківського рахунку виконати вимоги відповідного німецького правопорядку та банку.

Отже, фактично може існувати **одна спадщина, але кілька юридичних процедур**.

Основні практичні помилки

Помилка 1

«Спадкодавець – громадянин України, отже всюди застосовується право України».

Ні. Основна прив'язка ст. 70 – останнє місце проживання, а щодо нерухомості діє ст. 71.

Помилка 2

«Якщо спадкова справа заведена в Україні, до всього застосовується українське право».

Ні. Український нотаріус у відповідних випадках застосовує іноземне право.

Помилка 3

«Апостиль робить документ дійсним за змістом».

Ні. Він посвідчує походження офіційного документа.

Помилка 4

«Апостиль замінює переклад».

Ні. Це окремі операції.

Помилка 5

«Українське свідоцтво про право на спадщину автоматично переоформлює нерухомість за кордоном».

Ні. Необхідно виконати вимоги відповідної іноземної держави.

Помилка 6

«Якщо спадкоємець перебуває за кордоном, він не може прийняти спадщину в Україні».

Ні. Заява може бути належно оформлена і направлена нотаріусу; чинний Порядок прямо передбачає надходження заяв поштовим зв'язком.

Узагальнення

Практичне оформлення спадщини з іноземним елементом здійснюється за принципом:

не одна спадкова справа – одне право, а кожне юридичне питання → відповідна колізійна норма → відповідний правопорядок → відповідна процедура.

Необхідно послідовно визначити:

міжнародний договір → застосовне право → компетентний орган → склад спадщини → строки → документи → апостиль/легалізація → переклад → оформлення спадкових прав → державна реєстрація.

Для швидкого повторення

Іноземний документ:
→ міжнародний договір?
→ якщо ні – апостиль або легалізація;
→ переклад.

Спадкоємець за кордоном:
→ особиста заява;
→ може бути направлена поштою;
→ належне посвідчення підпису.

Майно у різних державах:
→ визначаємо застосовне право **для кожного об'єкта**;
→ можливі паралельні спадкові процедури.

Іноземне право:
→ зміст установлюється відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Ключове розмежування:

застосовне право ≠ компетентний орган ≠ форма документа ≠ визнання документа ≠ державна реєстрація права.